9
П-14

Пятилетие Казахстана.

جەر جۇزىنىڭ ەڭبەكشىلەرى ، بىرىگىڭ

Пятилетка в

قازاقستاننىڭ

5 جىلى

(1925 - 1920)

مەرەكەگە ارنالعان كىتاپ.

Инв. 2002.

9(47.82)
П. 167

...ەسىنە بىلىكەسىنىڭ ورتالىق كامىتەتى

1925

9(47)62

ٴھەر ٴجۇزىنىڭ ەڭبەكشىلەرى ، بىرىگىڭدەر!

5-14

قازاقستاننىڭ

5 جىلى

(1925 - 1920)

مەرەكەگە ارنالعان كىتاپ.

8б сф 4971

قازاقستان رەسپۋبلىكاسىنىڭ ورتالىق كامىيتەتى

قىزىل - وردا ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ 1925.

сф 4971

Препровод

оправдательных документов ....

довании кредитов по ассигновкам к

в

***

قازاقستان ماملەكەتى قۇرىلعانىنا بەس جىل ٴوتتى.

بارلىعى بەس اق جىل.

سودان بەرى، ويلاپ تۇرساڭ، قانشاما وزگەرىستەر بولدى، ەڭبەكشى قالىڭ قارا بۇقارا قانشالىق ىلگەرى باسىپ قالدى...

ماملەكەت قۇرىلىسىنا قاتىسۋى، مادەنيەتكە جەتىسۋگە جان تالاسىپ ۇمتىلۋى — قازاق جۇرتىنىڭ ومىرىندە مەرەيى ۇستەم بولعاندىتىڭ كوزگە تۇسەرلىك ايقىن دالەلى.

مۇنىڭ ٴمانىسى قالاي، مۇنشالىق الىپتاي اتتاۋىنىڭ ٴتۇپ سەبەبىن قايدان ىزدەۋگە بولادى؟

بۇعان ٴبىر عانا جاۋاپ بار — سەبەبىن جالشىلار توڭكەرىسىنەن تاباسىن. جالشىلار توڭكەرىسى، ماڭگىلىك زورلىق-زومبىلىقتى جويىپ، بۇعان شەيىن مەڭ-زەڭ ۇيقىدا جاتقان جۇرتتىڭ جىگەرىن ويانتتى. سونى مەن جالپى تىرشىلىك دامۋ داراجاسىن شابشاڭداتتى.

شابشاڭنىڭدا شابشاڭى بار.

كاپيتالشىلدىق دامۋىنىڭ جەلدەي ەسكەن زامانى كەلمەسكە كەتتى: ونىڭ ٴومىر اياق الىسى كۇننەن كۇنگە قويىۋلاپ بارادى، ازىپ-توزىپ بىتەتۇنى كۇننەن كۇنگە ايقىندالىپ كەلەدى.

ۇيتكەنى، جالشىلار، بۇرىنعى ەزىلگەن، كازىرگى ويانعان كۇنشىعىس جۇرتتارى، تاعىدا كاپيتالشىلدىققا نارازى بولىۋعا ٴجونى بارلاردىڭ ٴبارى دە؛ — قىسقاسى، بۇكىل ىرگەلى وندىرىستىڭ الەۋمەت كۇشى قۇر قارسىلىقتى قويىپ، كاپيتالشىلدىقتى ويران قىلىۋعا كىرىسىپ وتىر.

كاپيتالشىلدىق دۇنيەسى ٴومىر سۇرە بەرۋگە ەندى تاريحي ماعانا قالعان جوق.

قازاقستان مامله‌كه‌ت باسپاسىنىڭ
قازاقشا ـ ورىسشا باسپا قاناسى.
گىلاب لىيت رۇقساتى ـ 102 №
5000 دانا باسىلدى.
زاكاز ٴنومىرى ـ 978.

Казглавлит № 102 Тираж 5,000.

Первая Краевая Казанская типография Казгосиздата. Кзыл-Орда. 1925

***

بۇل كەزدەگى ۇلت قوزعالىستارىنىڭ ماڭىزدى تۇرلەرى ۇشەۋ: ٴبىرىنشى ٴتۇرىنىڭ باسىندا دۇنيەدە ەش نارسەدەن تايسالمايتۇن توڭكەرىسشىل تاپ — جالشىلار بولادى؛ ەكىنشى ٴتۇرىن الساق، مۇندا ۇلت ماسەلەسىن ٴۇزىلدى — كەسىلدى شەشىپ، شارۋاشىلىق، سايَاسات جونىندەگى زورلىق — زومبىلىقتى جوياتۇن جالشىلار توڭكەرىسى؛ ٴۇشىنشى ٴتۇرىنىڭ ٴمانىسى — مۇندا ۇلت ماسەلەسى كوبىنە اق قارا شارۋا ماسەلەسى بولىپ وتىرادى.

قوزعالىس باسىندا جالشىلار بولعانىنان كەيىن، ولار وزدەرىنىڭ ىرگەلى وداعى ەسەبىندەگى قارا شارۋانى سوڭىنا ەرتىپ الادى، سونى مەن جالشىلار توڭكەرىسىنىڭ ىرگەلى تاپتارىنىڭ «جىمداسۋ» ٴىسى جۇزەگە اسىرىلادى.

قارا شارۋا جالشىلار ارتىنان ەرىكسىز ەرىپ، الەۋمەتتىك توڭكەرىسكە قانىسۋعا ٴتيىس، ۇيتكەنى جيھانگەرلىك قۇرىماي قارا شارۋانىڭ كوزى اشىلماق ەمەس، ٴومىرى جەم بولۋمەن وتكەنى.

جالشىلار توڭكەرىسى قارا شارۋانى وسىنداي جەبىرلىكتەن قۇتقارىپ، الەۋمەتتىك قۇرىلىسىنا اكەلىپ قوسادى.

***

وكتيابىر توڭكەرىسى پاتشالىق داۋىرىندە ەزىلگەن جۇرتتارعا ايتونوميالى ۇلت ماملەكەتتەرى جاساۋعا جول اشتى.

ۇلت ماسەلەسىن شەشۋ ٴۇشىن ەكى ٴتۇرلى نەگىز قۇرىلعان: قونىس جاعدايى مەن ٴوز الىنا ماملەكەت قۇرۋى، جانادا الگىدەي جۇرتتاردىڭ ٴوز ارا كەلىسىپ وداقتاس ماملەكەتتەر جاساۋى.

وكتيابىر توڭكەرىسىنىڭ ۇلت ماسەلەسىن شەشۋىندە بۇكىل دۇنيەلىك توڭكەرىس ٴمانى بار.

ۇلت رەسپۋبلىكەسى قۇرىلىپ، الەۋمەتتىك كەڭەس رەسپۋبلىكەلەرىنىڭ تۇتاس كۇشتى وداعىنا كىرۋىنىڭ وزىندە زور ٴمان بار، ۇيتكەنى بۇلاردى كورىپ ەزىلگەن ۇلتتار جيھانگەرلىك قامىنان ٴبىر جولا قۇتىلۋ قامىنا كىرىسەدى.

ونىڭ ەندىگى بىلگەرگى جولى - شەكسىز ٴولىم جولى. جاڭا ٴومىردىڭ تاڭى اتتى. جاڭا تۇرمىسقا جەتكىزەتۇن جولعا جالشىلار توڭكەرىسى نۇرىن شاشتى.

***

مەكەن جونىنەن كاپيتاليستىك دۇنيەسى ەكىگە بولىنەدى: ٴبىرى ۇستەم، ەكىنشىسى ەزىلگەن ٴبولىم.

ەكىنشى ٴبولىمى-جيھانگەرلىككە جەم بولعان، قورلىق-زورلىقتىڭ ٴبارىن كورگەن ەزىلگەن ەڭبەكشى جۇرتتاردىڭ وراسان كوپشىلىگى.

كاپيتاليستىك شارۋاشىلىعىندا بەرىنە ٴبىرى قايشىلىق كۇننەن كۇنگە ۇدەگەن سايىن ونىڭ جاۋىزدىعى، ناشارلاردى ەزىپ-جانشۋ ادىستەرى كۇشەيە بەرەدى.

ٴبىراق ۇدەۋ جولىنىڭ بەلگىلى بىر ساتىسىندا كاپيتاليستىك جەمقورلىعىنا وتارلى، شالا وتارلى ەلدەر جاعىنان قارسىلىقتاردا بولا باستايدى.

ٴسوۋيتىپ، ەزىلگەن جۇرتتاردىڭ ۇلت قوزعالىسى تۇۋىنا اينالادى.

جيھانگەرلىك بۇل قوزعالىسقا قارىۋ ۇستاپ قارسى شىعادى، ٴوزى ونداي جۇرتتارعا بۇرىنعىشا قوجا بولىپ تۇرىۋ ٴۇشىن بار كۇشىن، بار امالىن جۇمساپ قالادى.

جيھانگەرلىك تەكبىسىنەن قۇتىلىۋ ٴۇشىن كۇنشىعىس جۇرتتارىنىڭ تارتىسىنان باسقا كۇنباتىس ياۋروپادا از ۇلت سانالاتۇن (ۇيەۋگە-سىلاۆيا، ٴپولشى، بالقان) ەلدەردىڭدە ۇلت قوزعالىسى بار، بۇلاردىڭ قوزعالىسى داۋىرلەپ كەلەدى. وكتەم جۇرتتار مەن ەزىلگەن جۇرتتار قونىس بىرەتىنەن ٴبىر ىڭعاي، سوندىقتان وكتەم ۇلتتاردىڭ بايلارى ەزىلگەندەردى وزدەرىنە زورلىق بەن، قارىۋ-قۇرال كۇشى مەن باعىندىرىپ وتىرادى.

سونى مەن، كۇنباتىس ياۋروپاداعى وكتەم جۇرتتاردىڭ اراسىندا ازشىلىقتا بولعان بارلىق جۇرتتاردىڭ ۇلت قوزعالىسى ەرىكسىز تۋۋماق.

قازاقستان اپتونومييالى الەۋمەتتىك كەڭەس رەسپۋبليكاسى 5 جىلدىڭ ىشىندە قالاي قۇرىلىپ، قالاي ٴوستى.

1917-ىنشى جىلدىڭ وكتيابرىندە ورىس جۇمىسكەرى مەن قارا شارۋاسى پايبىركەشىلەرمەن الپاۋىتتارعا قارسى كوتەرىلىپ، قوجالىعىن جويىپ، كەڭەس ۇكىمەتىن ورناتتى. 1917-ىنشى جىلدىڭ 2-ىنشى نويابىرىندە «رەسەي جۇرتتارىنىڭ قۇقىقتارى تۋرالى جارلىعىن» كەڭەس ۇكىمەتى ايداي الەمگە جاريالاپ، بۇرىنعى رەسەي جەرىن مەكەن ەتكەن جۇرتتاردىڭ ٴار قايسىسى وزدىگىنەن ٴوز ماملەكەتىن جاساپ، ٴوز شارۋاشىلىعىن، ٴوز مادەنيەتىن كوركەيتۋگە، ىلگەرى باستىرۋعا ەرىكتى دەدى.

1918-ىنشى جىلى ەل سوعىسى باستالدى، كەڭەس ۇكىمەتىنە ٴوز ەركى مەن پابرىك، زاۋىتىن، جەرىن-سۋىن بەرگىسى كەلمەگەن پايبىركەشى مەن الپاۋىتتارعا قارسى جۇمىسكەر مەن قارا شارۋا كۇرەس اشتى، ەل سوعىسى كەزىندە بۇرىنعى رەسەيدەگى ەڭبەكشىلەردىڭ بار كۇشى جاۋدى مۇقاتۋعا، اقتار اسكەرىن قيراتۋعا، وكتيابر توڭكەرىسىنىڭ تابىستارىن قورعاۋعا جۇمسالدى. 1918-1919 جىلدار بەيبىتشىلىك بەن ماملەكەت قۇرىلىسىنا كىرىسۋگە ۋاقىت دا، كۇش تە جەتپەدى، ونىڭ ٴبارى سوعىسقا كەتىپ وتىردى، سوندىقتان بۇرىن پاتشالىق ٴداۋىرىنىڭ قىسىمىندا ٴومىرى وتكەن جۇرتتار ٴوزىن ٴوز تىزگىنى وزىندە بولعان ماملەكەت ەسەبىندە ۇلتتىق كەڭەس رەسپۋبليكالارى سالعان جەردەن قۇرىلىپ كەتە قويعان جوق. سولاردىڭ ٴبىرى اپتونومييالى قازاق رەسپۋبليكاسىنىڭ دا قۇرىلۋى 1920-ىنشى جىلعا شەيىن سوزىلدى.

قىتايدا، سوۆرەيدە، پاسىنە بولىپ جاتقان وقيعالار ، الەۋمەتتىك-
ساياسي مازمۇنىنا قاراعاندا، كاپيتاليستىك دۇنيەنىڭ شاڭىراعىن
ورتاسىنا تۇسىرىۋگە بەت العان وقيعالار .

ولەر الدىندا جيانگەرلىك داۋرەنىن جۇرگىزىپ قالعالى وتىرعان
كاپيتاليستىك الگى جۇرتتاردى جەم ەتىلماي تۇرا المايدى، ولاردىڭ
ۇستىنەن ساياسي قوجالىق جۇرگىزۋدەن تارتىنبايدى. مىنە، بۇل
زاڭدىلىعى ۇلت قوزعالىستارى الەۋمەتتىك وزگەرىستىڭ توڭكەرىسشىل
ٴبىر سالاسى ەكەندىگى وسىدان. ۇلت قوزعالىستارىنىڭ جالشىلار
قوجالىعى ٴۇشىن تارتىسىپ كەلە جاتقان بۇكىل دۇنيە جۇمىسشىلارى تابى
مەن بىرىگىپ ەسكە شاراسى جوقتىعىدا وسىدان. جۇمىسشىلار تابىنىڭ بۇل
قوزعالىس باسىندا بولۋى، بولىۋعا تيىستىلىگى دە وسى سەبەپتەن.

مىنە، وسىلايشا، كەڭەستەر وداعىنىڭ تارىيحي تاجىريبەسى بۇكىل
دۇنيەدە ۇلت ماسەلەسى شەشىلۋىنىڭ ەرىكسىز نەگىزى بولماق.

ۇلت ازاتتىعى ٴۇشىن تارتىس جونىندە، جالشىلار، جانا جالشىلاردىڭ
بۇكىل دۇنيەلىك سىركەسى كومينتەرىن باستاۋى مەن بارشا ەڭبەك-
شىلەر بىرىگۋىندە ۇلى وكتيابىر توڭكەرىسىنىڭ ٴمانى وسىندا ي .

◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆

ٴۇشىن تۇگەلش جۇمىسكەر-قارا شارۋا ۇكىمەتىن سايلايتۇن ايماقتىق كەڭەستەردىڭ تۇگەلش سيەزى جينالۋى ٴۇشىن دايارلانا باستادى. توڭكەرىس كاميتەتىنىڭ قاراۋىندا بۇرىنعى ورال، تورعاي، اقمولا، سەمەي وبلىستارى، استىرقان گۋبەرنەسىنىڭ قازاق جاعى بولماق ەدى. قازاق جەرلەرىنىڭ ولڭ تۇستىك جاعى (جەتى سۋ، سىرداريا گۋبەر-نەلەرى) ول كەزدە تۇركستان رەسپۋبلىكەسىندە بولدى.

توڭكەرىس كاميتەتىنىڭ العاشقى ادىمى.

ماكىزدى جۇمىستاردى توڭكەرىس كاميتەتىنە وتە اۋىر جاعدايلاردا اتقارۋعا تۋۋرا كەلدى. العاشقى كەزدە ەل سوعىسىنىڭ ەڭ شاعىندا، بارلىق قازاق جەرىنەن توڭكەرىس كاميتەت قاراۋىندا اقبولاق اۋدانىنداعى (وسى كۇنگى اقتوبە گۋبەرنەسى) 21 اق قازاق بولىسى قارادى؛ وزگە جەرلەردىڭ كوبىندە ەل سوعىسى بولىپ جاتتى:-ورال وبلىسىندا قىزىل اسكەر ورىس اتتى-قازاعى مەن الاش ورداشىلاردى تىقسىرۋ مەن بولدى، تورعاي، اقمولا، سەمەي وبلىستارىندا انتار اسكەرىنىڭ قالدىعى (قالشاق، تاعى باسقالارى) ٴالى قارسىلاسىپ جاتتى. بۇدان باسقا (ٴارى ۇلكەن، ٴارى جاڭا بىستە قاشاندا وسىلاي بولاتۇنى بەلگىلى عوي)، ماسەلەن، ەدال وسىنداي نارسە تاتار رەسپۋب-لىكەسى قۇرىلاردا بولدى) كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ (سىبىردە، ورىنبوردا) جەرگىلىكتى مەكەمەلەرىنىڭ ٴبارى بىردەي، ورىس قىزمەتكەرلەرىنىڭ دە ٴبارى بىردەي لەنين جولداستىڭ باستاۋى مەن ورتالىق كەڭەس ۇكىمەتى كورسەتۋىنشە قازاقستان رەسپۋبلىكەسى قۇرىلعان نەگىز-دەردى سالعان جەردەن تۇسىنە قويعان جوق. ەكىنشى جاعىنان، توڭكەرىس كاميتەتىنىڭ جۇمىسى وتە قيىندىقتا اينالۋىنىڭ ٴبىر سەبەبى - قازاق جۇرتى، ٴوزىنىڭ قاراڭعىلىعى سالدارىنان، العاشقى كەزدە كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ ٴمانىسىن كوبىنەسە تۇسىنەدە قويعان جوق.

1918-ىنشى جىل، 1919-ىنشى جىلدىڭ باسىندا قازاق جەرىنىڭ ٴبارى (قالشاق، دۋتىپ، تاعى سولار سىقىلدى) اقتار اسكەرىنىڭ قولىندا بولدى. مال باققان، ەگىن سالعان قارا شارۋا ول جىلداردا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ زامانىنداعىداي ەزىلدى. سول كەزدە قازاق بايشىلدارى، قازاق وقىعاندارىنىڭ (وقىتۋشى، قىزمەتكەرلەرىنىڭ) ٴبىر سىپىراسى «الاش وردا» اتتى ۇكىمەت جاسادى. بول ۇكىمەت بايشىل قازاق مامىلەكەتىن جاساعىسى كەلدى؛ كەڭەس ۇكىمەتى بايلار قوجالىعىنا، بۇرىنعى رەسەيدەگى ەڭبەكشىلەردىڭ ەزىلۋىنە قارسى كۇرەسكەنىندىكتەن، بايشىل الاش وردا ۇكىمەتى اقتار باستىعى قالشاق بەن بىرگە كەڭەس ۇكىمەتىنە قارسى شىقتى. الاش وردا ٴوز جارلىعىن تاراتىپ جاتتى، قالشاق وزىندىكىن شىعاردى،-سونى مەن ول جىلداردا وسى كۇنگى قازاقستان ەلى، نە قىلارىن بىلمەي، دال بولدى.

1919-ىنشى جىل قىزىل اسكەر قالشاق بەن دۋتىپتى جەڭدى. ءسىبىر مەن قازاق جەرلەرى بىرتە-بىرتە اقتاردان قۇتىلا باستادى، سودان كەيىن قازاق ەڭبەكشىلەرىنىڭ مامىلەكەتى-قازاقستان اپتانوميالى الدۋمەتتىڭ كەڭەس رەسپۋبلىكەسىن قۇرا باستاۋعا مۇمكىندىك بولدى.

توڭكەرىس كاميتەتى قۇرىلۋدىڭ باسى.

1919-ىنشى جىل، ۇيەلدىڭ 10-دا رەسەي الدۋمەتتىك قۇراما كەڭەس رەسپۋبلىكەسىنىڭ كەمەسەرلەر كەڭەسى قازاق ولايەتىن بيلەيتىن توڭكەرىس كاميتەت تۋرالى لەنين جولداس قول قويعان ۋاقىتشا ەرەجە شىعاردى *)، بۇل توڭكەرىس كاميتەتى قازاقستاندا كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ توڭكەرىس ايماقتىق مەكەمەسى ەدى. ول ورىنبور قالاسىندا قۇرىلىپ، تەزىرەك قازاقستان اپتانومياسىن جۇزەگە شىعارۋ

*) بۇل ەرەجە وسى كىتاپتىڭ اياعىندا «تاريقي ىسپاتتامالار» دەگەن قوسىمشادا باسىلىپ وتىر.

نالدى. العاشقى كەڭەس سايلاۋلارى، العاشقى كەڭەس سيەزدەرى ول كەزدە، 1920-ىنشى جىلدىڭ باسىندادا قازاق دالاسىنىڭ سولتۇستىك جاعىندا بولدى؛ توڭكەرىس كاميتەتى قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ I - ىنشى سيەزىن شاقىرۋعا دايارلاندى.

قازاقستان رەسپۋبلىكاسىنىڭ قۇرىلۋى. I - ىنشى سيەزىنىڭ جۇمىسى، ماڭىزى.

1920-ىنشى جىل اعۇستىڭ 26-دا «قازاقستان اپتانومىيالى الەۋمەتتىك كەڭەس رەسپۋبلىكاسىن قۇرۋ تۇرالى» رەسەي الەۋمەتتىك قۇراما كەڭەس رەسپۋبلىكاسىنىڭ ورتالىق كاميتەتى مەن كەمەسەرلەر كەڭەسى لەنين مەن كالينىن جولداستار قول قويعان دەكىرەت شىعاردى *)، قازاقستان رەسپۋبلىكاسى رەسەي الەۋمەتتىك قۇراما كەڭەس رەسپۋبلىكاسىنىڭ ٴبىر ٴبولىمى ەسەبىندە قۇرىلىپ، بوكەي ورال، تورعاي، اقمولا، سەمەي وبلىستارى، ماڭعىستاۋ ۋيەزى، بوكەي ەلى، (رەسەي ورتالىق كاميتەتىنىڭ 1920 جىل سەنتابىردىڭ 22-دەگى قوسىمشا دەكىرەتى بويىنشا) ورىنبور گۋبىر-نەسى كىردى. جالپى قازاق كەڭەستەرىنىڭ 1 - ىنشى سيەزى شاقىرىلعانشا قازاقستاندا تولىق بيلىك توڭكەرىس كاميتەت قولىندا بولدى. اقمولا مەن سەمەي وبلىسى قازاقستان رەسپۋبلىكا-سىنىڭ ورتالىق ۇكىمەتى ٴبىر جولا قۇرىلىپ بولعانشا ۋاقىتشا ٴسىبىر توڭكەرىس كاميتەتىنىڭ قاراۋىندا قالاتۇن بولدى. وسىلار سىقىلدى وڭتۇستىك قازاق اۋداندارى (جەتىسۋ، سىرداريا گۋبەرنەلەرى) تۇركىستان رەسپۋبلىكاسىنىڭ قاراۋىندا قالا بەردى.

قازاقستان رەسپۋبلىكاسى كەڭەستەرىنىڭ I - ىنشى سيەزى ورىنبور قالاسىندا 1920 ىنشى جىل وكتابىردىڭ 4-ىندە جينالدى. سول سيەزدە قازاقستان رەسپۋبلىكاسىنىڭ قۇرىلۋى ٴسان-سالتانات

*) بۇل دەكىرەت وسى كىتابتىڭ اياعىنداعى «تاريحي ىسپات-تامالار» دەگەن قوسىمشادا باسىلىپ وتىر.

الاش وردا مەن تارتىس.

قازاقستان رەسپۋبلىكاسىن قۇرۋ جونىندەگى تارىيقي جۇمىس وسىلاي باستالدى. وزگەدەن بۇرىن توڭكەرىس كامىيتەتى الاش وردا قالدىقتارىن اجىراتىۋعا، بوساعان اۋدانداردا كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ تۇگەلىش مەكەمەلەرىن، تۇگەلىش اۋىلدىق، بولىستىق كەڭەستەر، دىيسپولكومدەر قۇرۋعا كىرىستى. كەڭەس ۇكىمەتىنە قازاق جۇرتىنىڭ قارسى شىعۋ سەبەبىنىڭ كوبى اسىرەسە قاراڭعىلىعىنان، تۇسىنبە- گەندىگىنەن بولعاندىقتان، توڭكەرىس كامىيتەتى الاش ورداشىلارعا، ولاردان باسقادا كەڭەسكە قارسى قازاقتاردىڭ بارىنە مۇمكىن قادار قۇۋعىن-سۇرگىن جاساپ، قاتاڭدىق قىلىپ، جازالاندىرعان جوق، ٴتۇسىندىرۋ، كەلىسۋ جولى مەن كەڭەس ۇكىمەتى جاعىنا اۋداردى. قازاق اراسىنداعى توڭكەرىس دۇشپاندىعىن ٴبىر جولا جويىۋ ٴۇشىن، جالپى قازاققا كەڭەس جولىن جارىيالاۋ ٴۇشىن توڭكەرىس كامىيتەتى 1919-ىنشى جىلدىڭ اياعىندا اقتوبە قالاسىنا وڭشەڭ قازاقتان ۇلكەن سىيەز شاقىردى، سول سىيەزدە سول كەزگە شەيىن كەڭەس ۇكىمەتىنە قارسىلىق قىلىپ جۇرگەن ورال، تورعايداعى الاش وردا توبىنا كەشىرىم جارىيالاندى. توڭكەرىس كامىيتەتىنىڭ بۇل جۇمىسى كوڭىلدەگىدەي ٴوتىپ، 1919-ىنشى جىلدىڭ ناق اياق كەزىندە الاش وردا اجىرادى.

كوبشىلىك كەڭەستەرى قۇرىلىۋ.

العاشقى (اقىرعىدا) بايشىل قازاق ۇكىمەتىن جويىۋ مەن بىرگە توڭكەرىس كامىيتەتى ەكىنشى ٴونىمدى جۇمىسقادا كىرىستى:- ونىڭ وكىلدەرى ٴبىر ىنشى ىرەت قازاق ەڭبەكشىلەرى مەن جارلىلارىن بىرىكتىرىپ، بولاردى كەڭەستەر ارقىلى ۇيىمداستىردى؛ اقتوبەدە بولعان جىيىلىستىڭ از الدىندا، 1919-ىنشى جىلدىڭ نويابىرىندە، كەڭەستەردىڭ تۇگەلشى ۇيەزدىك سىيەزى جىيى-

قازاقستان ەلدەرىنىڭ بىرىگۋى.

قازاقستان رەسپۋبلىكەسىنىڭ تۇگەل ۇكىمەتى، جۇمىسقا كىرىسە باستاسى مەن، جەرلەرىندە قازاقستان رەسپۋبلىكەسىنە ٴالى قوسىلماي قالعان قازاق ەلدەرى بار ٴسىبىر توڭكەرىس كامىيتەتىنە تۇركىستان ورتالىق كامىيتەتىنە، استىرقان گۋب - ىيسپولكومىنا دەرەۋ ٴوزىنىڭ وكىلدەرىن جىبەردى. وسى وكىلدەرى ارقىلى ورتالىق كامىيتەتى قازاق ەلدەرىن جىيناۋعا، ٴقازاق ەڭبەكشىلەرىن تۇتاس قازاقستان رەسپۋبلىكەسىنە بىرىكتىرۋگە كىرىستى. ول كەزدەگى كۇيزەلىس، تاپشىلىق سالدارىنان قازاقستاندى بىرىكتىرۋ ٴىسى ۇلكەن قىيىنشىلىق بەن باستالدى؛ ماسەلەن، ٴسىبىر توڭكەرىس كامىيتەتى جانىنداعى قازاقستان ورتالىق كامىيتەتىنىڭ وكىلى 1920 - نشى جىلدىڭ اياعىندا اقمولا، سەمەي وبلىستارى مەن قاتىناستى تەك سىمسىز تىل - گىرام بويىنشا، جانادا تەك سەلەبە ارقىلى عانا جاساي الدى؛ سول كەزدەگى ٴسىبىر توڭكەرىس كامىيتەتى تۇرعان ومبى قالاسىنىڭ وزىنەن الگى وبلىستارمەن قاتىناستى تۋۋرا جۇرگىزۋ مۇمكىن بولمادى. قازاقستان رەسپۋبلىكەسى قۇرىلعان سوڭ اق ۇكىمەت قازاق جۇرتىنىڭ ەسىندە قالعان زىياندى مۇرالارى مەن، ماسەلەن، قازاق ەلىنىڭ قاراكشىلىگى مەن، قىلمىستىق ىستەرگە اينالىپ باراجاتقان قالىڭ مال، بارىمتا، قۇن، كوپ قاتىن الۋ، ايەلدى زورلاپ بەرۋ سىقىلدى قازاق اراسىندا كوپ ۇشىرايتۇن ادەتتەرمەن كۇرەسە باستادى. الدى مەن، قازاق ايەلىنىڭ ادامگەرشىلىگىنە كەمشىلىك كەلتىرەتۇن، مالشا ساتىلۋعا اينالدىراتۇن «قالىڭ مالدى جويۋ تۋۋرالى دەكرەتتى»*) قازاقس- تاننىڭ تۇگەل ورتالىق كامىيتەتى 1920 - نشى جىل دەكابردىڭ 28 - دە شىعاردى.

*) بۇل دەكرەت وسى كىتاپتىڭ اياعىنداعى «تارىيحي ىسپاتتا- مالار» دەگەن قوسىمشادا باسىلىپ وتىر.

بىن جارىيالاندى، قازاقستان رەسپۋبلىكا ۇكىمەتىنىڭ تۇڭعىش بۇيرىعى تۇرالى جارلىق قابىل الىندى، قازاقستان رەسپۋبلىكاسىنىڭ تۇڭعىش ۇكىمەتى - قازاق كەڭەستەرىنىڭ ورتالىق كوميتەتى مەن كوميسسارلار كەڭەسى سايلاندى، قازاقستان كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ جەرگىلىكتى مەكەمەلەرىن قۇرۋ جولدارى، تۇرلەرى بەلگىلەندى؛ سيەزد باسىنان اياعىنا شەيىن، قۇرىلتاي سيەزى بولىپ ٴوتتى. وكتيابردىڭ 4 - ى كۇنى بۇكىل قازاقستان رەسپۋبلىكاسى جۇرتشىلىعىنىڭ مەيرامى بولىپ جارىيالاندى. مۇنىڭ بەسىنشى جىلىن، ٴوزىنىڭ بەس جىل سۇرگەن داۋرەنىن كەڭەستىك قازاقستان بيىل مەيرامداپ وتىر.

قازاقستان رەسپۋبلىكاسىنىڭ تۇڭعىش ۇكىمەتى ٴوزىنىڭ جۇمىسىن قازاقستان جەرىندە بۇرىن بولماعان كەڭەستەردى قۇرۋدان، سول كەزدەگى ۇكىمەت مەكەمەلەرىن تۇزەۋدەن باستادى. ول جىلدا (1920-1921) كەڭەستەردىڭ بارىندە بىردەي وتىرعان وكىلدەي ەڭبەكشىلەر ەمەس ەدى؛ ٴبىر قاتار اۋداندا جۋان-جۋان قۇر بايلار كەڭەستەرگە ورنىن كىردى يا ٴوز ادامدارىن كىرگىزگەن ەدى. سوندايدى جويۋ ٴۇشىن قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ I -ىنشى سيەزى تومەنگى كەڭەستەر 3 ايدان كەيىن قايتا سايلانىپ وتىرسىن دەگەن قارار شىعاردى. سونداي ٴجيى-ٴجيى سايلاۋلاردىڭ ارقاسىندا قازاقستان رەسپۋبليكاسىنىڭ ەڭبەكشىلەرى سول كەزدە ٴوز ۇكىمەتىنىڭ مەكەمەلەرىن جات ادامداردان تازارتىپ الدى.

سول كەزدە (1920 -ىنشى جىلدىڭ اياعىندا) قىزىل اسكەر اقتار جاقتارىنىڭ اقتىعى بىرلىگىمەن شابۋىل جاساپ تۇرعان ەدى. رەسەي فەدەراتسيياسىنىڭ تۇراقتى كەڭەس رەسپۋبليكاسىنىڭ وزگە بولىمدەرى-مەن بىرگە ول كەزدە قازاقستاندا سوعىس مايدانىنا ات سالىستى، مىڭ-مىڭداپ جيناعان استىعى، ەتى قازاقستان رەسپۋبليكاسىنان قىزىل اسكەرگە، ورتالىق ونەرلى كاسىپ اۋداندارىنداعى (ماسكەۋ، لەنينگرات، ىيۆانوۆ-ۆوزنەسەن) جۇمىسكەرلەرگە جونەلتىلىپ تۇردى.

رەسپۋبليكاسى كەڭەستەرىنىڭ 2 - ىنشى ايماقتىق سيەزىنە قارسى ەلى 7 گۋبەرنە (ورىنبور، بوكەي، ورال، اقتوبە، قوستاناي، اقمولا، سەمەي) بولدى، اداي ۋيەزى جەكە بولىپ، تۋرا ورتالىق كاميتەتكە جاعىندى؛ قازاقستان رەسپۋبليكاسىندە ول كەزدە 4 ٴمىليون قالىق بار ەدى، مۇنىڭ جارتىسىنان كوبى قازاق.

1921 جىل قازاقستان رەسپۋبليكاسى باسىنان نەلەر كەشتى.

قازاقستان رەسپۋبليكاسىنىڭ باسىنا 1921 - ىنشى جىل قيىن كۇندەر تۋۋدى - جان تۇرشىگەرلىك اشارشىلىق اپاتى باستالدى. 1921 - ىنشى جىلدىڭ ٴمايىنا شەيىن جۇرتتىڭ عىبارى ەگىن شىعىسى ٴتاۋىر بولار دەسىپ جۇرگەن ەدى؛ ول جىلعى ەگىن ورتادان جوعارى بولار دەپ شامالانعان. قازاقستان ۇكىمەتى ٴوز رەسپۋبليكاسىنىڭ ەلدەرىنە استىق جەتكىزۋدىڭ ۇستىنە 20 - 30 ٴمىليون بۇت ارتىق قالار دەپ ويلاپ ەدى. بىراق ۇيەزىنىڭ باسىنا تامان استىقتىڭ ناشارلاي باستاعانى ٴبىلىندى؛ ۇزدىكسىز قۇرعاقشىلىق كەش شاشقان ەگىندى بۇزا باستادى، ەرتە شاشىلعانداردىڭ عوسىۋى توقتالىپ قالدى. 1921 - ىنشى جىلدىڭ ۇيەن ايىندا بۇعان شەگىرتكە دەگەن پالە قاعى قوسىلىپ، اقتوبە گۋبەرنەسىنىڭ استىعىن قۇرتىپ كەتتى، ودان كەيىن قوستاناي گۋبەرنەسىندە ٴبىلىندى، ورالدىڭ ٴبىر از جەرىنە جايىلدى؛ قۇرعاقشىلىق ناشارلاتقان ەگىندى شەگىرتكە ٴبىر جولا تاۋىستى. سەمەي گۋبەرنەسى مەن اقمولانىڭ ٴبىر از جەرىنەن باسقا بۇكىل قازاقستان اۋدانىندا اشارشىلىق باستالدى؛ قازاقستان ەلىنىڭ جارتىسىنان كوبى اشىقتى. اشارشىلىق اۋىرمالدىعى اسىرەسە كوشپەلى اۋداندارعا ٴتۇستى: كوشپەلى قازاق ەلىنىڭ مال شارۋاسى مۇنىسىزدا وتكەن ٴۇش جىلعى جۇتتان كۇيزەلىپ، كەي جەرلەردە ٴجۇدا بۇزىلعان ەدى. 1921 - ىنشى جىل اشارشىلىق ۇستىنە جاڭادان جۇت اپاتى كىرىستى. اشارشىلىق ادامدارى اۋىل - اۋىلى مەن جاۋداي قىرىپ تاستى؛ جۇتتان ٴجۇز - ٴجۇز مىڭداعان مال قىرىلدى. 1921-

تۇركە-سىبتىڭ العاشقى كەزىندە ەمبى (جەم) مۇناي كەنىنىڭ ماڭىزى.

1920 - ىنشى جىلدىڭ اياعىندا ناعىز بەرەكەلى مۇناي شىعاتىن ورىندارىنىڭ ٴبىرى باكىۋ كەنى (قاپقاز سىرتىندا، كازىرگى ٴازىر-بايجان رەسپۋبلىكەسىندە) اقتاردان جاڭاعانا بوساپ، تۇك جۇمىس ىستەي العان جوق ەدى. سوندىقتان بارلىق كەڭەس رەسپۋبلىكە-لەرى ٴۇشىن قازاقستانداعى (ورال گۋبەرنەسىنىڭ ٴۇيشىك ۋيەزىندەگى) جەم مۇناي كەنىنىڭ ماڭىزى ارتتى. سودان كەيىن جەم مۇنايىن الدى مەن تەمىر جولدارعا جەتكىزۋ ٴۇشىن كوپ كۇش جۇمسادى. جەم كەنى تەمىر جولداردان قاشىق جاتقاندىقتان مۇنايدى كولىك پەن تاسىۋ كەرەك بولعان سوڭ، كەنىنىڭ وزىنەن المالى قالاسىنا (الەكساندىر - عاي) شەيىن «العاي - جەم» اتتى تەمىر جول سالىۋعا ۇيعارىلعان ەدى؛ بۇلاي بولعاندا جەم مۇنايى ٴرازان - ورال تەمىر جولىنا بارىپ، وسى جول مەن رەسەيلىك كەڭەس رەسپۋبلىكەسىنىڭ ورتالىعىنا كەتەتىن ەدى. قازاقستان رەسپۋبلىكەسىنىڭ تۇڭعىش ۇكىمەتى جالپى - كەڭەستىڭ ٴمانى بار وسى جولدى سالىسۋعا كومەك بەرىۋ ٴۇشىن بار كۇشىن جىينادى. «العاي - جەم» جولىن سالىۋعا جۇمىسكەرلەر الىۋ جۇمىسى اتقارىلدى، ٴبىراق بۇل جولدى سالىپ بىتىرىۋگە ٴرەتى كەلمەدى؛ ۇيتكەنى كەشىكپەي جەمنەن انا قۇرلىم باي باكىۋ كەنى دۇركىرە-تىپ ىسكە كىرىستى دە، ماملەكەت ٴۇشىن «العاي - جەم»نىڭ ارتىق دىلگەرلىگى بولماي قالدى.

1921 - ىنشى جىل قازاقستان رەسپۋبلىكەسىنە بۇرىنعى اقمولا، سەمەي وبلىستارى، اداي ۋيەزى (بۇرىنعى ماڭعىستاۋ ۋيەزى) ٴبىر جولا قوسىلدى. اقمولا مەن سەمەي وبلىستارى گۋبەرنەگە اينالدى؛ جانا بۇرىنعى تورعاي وبلىسى ٴبولىنىپ، بۇدان ورىنبور، اقتوبە، قوستاناي، گۋبەرنەلەرى قۇرىلدى. ٴسۇيتىپ «ەسكى قازاقستان» (1925-ىنشى جىلعا شەيىن وسىلاي اتاۋشى ەدى) ٴبىرىگىپ، قازاقستان

قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ 2-سيەزى جاڭا ۇنەمشىلىك ساياساتى (نەپ) باستالعان سوڭ كەشىكپەي اق جيىنالدى. سوندا اق ىشكى ساۋدا دامىپ، ازىق رازبەرسكەسىنىڭ ورنىنا ازىق سالىعى شىعقان ەدى. ول كەزدە اشارشىلىقتا ۇشىراعان اۋداندار جالپى مامىلەكەت سالىعىنان ازات ەتىلگەن. 2-ىنشى سيەزدىڭ قازاقستان ۇكىمەتىنە ٴبىر تاپسىرعانى- اشارشىلىقتا ۇشىراعان گۋبەرنەلەردىڭ ازىق سالىعىن وزدەرى ٴۇشىن جيناپ، تىڭ جاعىنان الىنعان استىقتى جۇدەۋ جاعىنا ۇلەستىرىۋ ەدى.

اشارشىلىق بەن ودان قۇتىلىۋ قامى ەڭبەكشىلەردى كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ تومەنگى مەكەمەلەرى اينالاسىنا بۇرىنعىدان دا ارتىق ٴبىر-دى، ۇيتكەنى بۇل مەكەمەلەر بۇرىن قۇرىلىپ، جۇمىس جۇزىندە تاجىريبەسى مول، وزدەرى قالىق اراسى مەن كۇرەسۋ ٴىسىنىڭ باسىندا تۇرعان ەدى. اشارشىلىق، جانادان جاڭادا قۇرىلعان كەڭەس-تەردىڭ جۇمىسى اشارشىلىق ۋاقىتىندا ٴسونىپ قالدى. اشارشىلىق بەن كۇرەسۋ ٴىسى، كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ ۇزگەدەگى ەستارى قازاقستان رەسپۋبلىكەسىندە ول كەزدە بۇرىنعىدان ارتىق قيىندىقتا اينالدى، ۇيتكەنى جيىلعاندىڭ ۇستىنە جۇتتىرىقتاي، باسپاشىلىق كۇشەيىپ، وعان قوسىمەتكەي بولىپ ٴار تۇرلى جوقپالى اۋرۋلار (سۇزەكتىڭ نەشە اتاسىنىڭ ۇلى، تاعى باسقا ىندەتتەر) مىڭ-مىڭدا-عان اشتاردى، جانادا ناعىز قورقىنىشتى جەرلەردە جانىن ورتاعا سالىپ اشارشىلىق بەن الىسۋعا بەل بايلاپ شىققان قازاقستاننىڭ ٴبىر قاتار پارتيا، كەڭەس قىزمەتكەرلەرىن جوۋساتىپ سالدى.

تومەنگى كەڭەستەر، اۋانى مەن ورىپ، ٴتارتىپتى جۇمىس ىستەي الاتۇن بولسىن دەپ، قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ 2-سيەزى تومەنگى كەڭەستەردىڭ سايلاۋى 3 ايدان سوڭ ەمەس، ٴار بىر 6 ايدا ٴبىر بولسىن دەگەن قارار شىعاردى.

ىنشى جىل مەن 1921 - 1922 - جىلدىڭ قىسى كوشپەلى قازاق
ٴۇشىن ٴبىر اۋىر زامان بولدى؛ شارۋاشىلىق وڭباستاي كۇيزەلدى؛
كوپ جەرلەردە بۇرىنعى مالدارىنىڭ ۇشتەن ٴبىرى، تورتتەن ٴبىرى
عانا قالدى.

قازاقستان رەسپۋبليكاسىنىڭ سولتۇستىك جاعىنداعى قارا شارۋا
(ورىس مۇجىعى)دا كوپ زيانداندى. كۇيىپ - سەنىپ قالعان
ەگىندىگىنەن تۇقىمدىعىن دا الا الماعان. اش قارا شارۋا - مۇجىقتار
مەكەندەرىن تاستاپ، ۇيلەرىن بەكىتىپ، استىق ىزدەپ لەك - لەگى
مەن تۇركىستانعا، سىبىرگە، ۋكرايناعا بوسا باستادى. 1921 - 1922-
جىلدىڭ قىسىندا اشارشىلىقتىڭ كۇشەيگەندىگى سونداي - ادام
ەتىن جەۋشىلەر بولدى، ازاپ شەككەنىن كورگىسى كەلمەي
شەشەلەرى اشىققان بالالارىن ٴوز قولدارى مەن ولتىرگەن ىرەتتەر-
دە بولعان.

2 - ىنشى سىيەز.

قالىڭ باسىنا ۋسىنداي اشارشىلىق اپاتى تۇۋىپ تۇرعان كەزدە ورىنبور
قالاسىندا، 1921-ىنشى جىل وكتيابىردىڭ 4-دە، قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ
2-ىنشى سىيەزى شاقىرىلدى. سىيەزدىڭ بار نازارى اشارشىلىققا، سونى
مەن كۇرەسۋ، اشتارعا كومەك بەرۋ شاراسىنا اۋدى. اشارشىلىق بەن
كۇرەسۋ جونىندە قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ 2-ىنشى سىيەزى كور-
سەتكەن شارالاردىڭ نەگىزدىلەرى مىنالار: ەگىنەك ٴوندىرىسىن ارتتىرۋ،
قازاقستان رەسپۋبليكاسىنەن شىعارىپ ايىر باسقا سالاتىن زالتاردى
تاۋىپ، مولىراق ىستەپ شىعارىۋ (سىيەز، تۇز كوپ شىعارىلسىن،
بالىق كەسىبى كۇشەيتىلسىن، اشارشىلىق بەن كۇرەسۋگە كەرەكتى جۇمىستار
مولشەرلى ۋاقىتىندا ارتىق ىستەلسىن، دەپ تاپسىردى)، ٴسۇيتىپ،
اشىعىپ جاتقان قازاقستانعا سوعىس سالدارىنان ٴوز شارۋاشىلىعى دا
كۇيزەلىپ وتىرعان رەسەيلىك كەڭەس رەسپۋبليكاسىنىڭ ٴبىراز
ەلدەرى كورسەتكەن تۇۋىسقاندىق جاردەمىن قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ
2-ىنشى سىيەزى قولىنان كەلگەنشە جەڭىلدەتۋگە تىرىستى.

اراق-شاراب ساتىلاتىن ورىنداردان)، تىياتىرلاردان ايىرىقشا سالىقتار
الىندى؛ جۇمىسكەرمەن قىزمەتكەرلەر اشانارعا ارنالعان جاردەم قورىنا
قىزمەت اقىلارىنان جىرىپ جىلىۋ بەرىپ وتىردى.

قىزىل كەرۋەن.

كوشپەلى قازاق اۋداندارىندا كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ كۇيى قانداي ەكەنىن ابدەن انىقتاۋ ٴۇشىن قازاقستان ۇكىمەتى 1922-ىنشى جىلدىڭ مايىندا قىرعا ادەيى ارناپ تۇيەلى قىزىل كەرۋەن شىعاردى. قىزىل كەرۋەن قىرمەن نەشە مىڭ شاقىرىم ٴجۇرىپ ەل ارالاپ، تولىپ جاتقان اۋىلدىق، بولىستىق ىسپولكومدەردىڭ ىستەرىن تەكسەرىپ، ولارعا ٴجون كورسەتىپ، مىڭ-مىڭداعان قازاق شارۋاسىنا كەڭەس ۇكىمەتى نە نارسە ەكەنىن، ونىڭ ىزدەگەن ماقساتىن ٴتۇسىندىردى. قىزىل كەرۋەندە ماملەكەت جۇمىسىن باسقارىپ وتىرعان ٴتۇرلى مەكەمەلەردىڭ (سوتتان، شارۋاشىلىق، قالىق اعارتۋ، ساۋلىق ساقتاۋ سەقىلدى مەكەمەلەردەن) بارىنەن وكىلدەر بولدى. قىزىل كەرۋەن ەلىشىنە توقتاپ، كىمىز ٴۇيدى تىگىپ جىبەرىپ، قازاقتىڭ كوزى ۇيرەنگەن جاعدايدا كەڭەس جۇمىسىن ىستەپ وتىردى. قازاقستانداعى كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ تومەنگى مەكەمەلەرى (اۋىلدىق، بولىستىق ىسپولكومدەر) بۇرىنعىعا قاراعاندا بۇۋىنىن انا قۇرلىم بەكىتىپ، دۇرىس ٴىس جۇرگىزىپ وتىرعانىنا قىزىل كەرۋەننىڭ كوزى جەتىپ قايتتى.

3-ىنشى سىيەزدىڭ الدىندا.

1921-1922-جىلداردا بۇكىل رەسەيلىك قۇراما كەڭەس رەسپۋبليكەسى عوزىنىڭ اقشا شارۋاشىلىعىن دۇرىستاي باستاپ، كۇنىنەن كۇنگە قۇنى كەتىپ قۇلدىراپ بارا جاتقان كەڭەس اقشاسىن قالدىرىپ، تۇراقتى التىن بارابارلى تەڭگە شىعارۋعا كىرىستى. اقشا جاعىن بۇلايشا رەتتەمەي قالىق شارۋاسى تۇزەلمەك ەمەس، جۇمىسكەر، مال باعۋشى، قارا شارۋانىڭ كۇيى وڭالماق ەمەس ەدى. سوندىق-

اارشىلىق بەن كۇرەسىۋ جونىندە 2-ىنشى سىيەز قانداي شارالار كورسەتتى؟

جاڭا ۇكىمەتكە قازاقستان كەڭەستەرىنىڭ 2-ىنشى سىيەزى، ىرگەلى ماسەلەلەر ەسەبىندە 1921-ىنشى جىلدىڭ اشارشىلىق سالدارى مەن كۇرەسىۋدى، جانادا 1922-ىنشى جىلعى ەگىن ءماۋسىمىن اشىمۋدى (ەگىن شاشىمۋدى كوبەيتىۋ' كوبىرەك كۇيزەلگەن اۋدانداردا ەگىن شارىۋاسىن جاڭادان اياقتاندىرىۋدى) تاپسىردى. ول كەزدىڭ جاعدايىندا قاراعاندا قازاقستان ەلىنىڭ تاقدىرى سول 1922-ىنشى جىلدىڭ ەگىن ءماسىمى قاي تۇرمەن وتىۋىنە بايلاۋلى ەدى.

كۇن ىلگەرى، 1921 - 1922 جىلدىڭ قىسىندا اق قازاقستان ۇكىمەتى ەلدى 1922 - ىنشى جىلدىڭ ەگىنىنە دايارلاي باستاعان ەدى. الدى مەن، بار كۇش قارا شارىۋانى تۇقىم جاعىنان قامسىز-داندىرىۋ جاعىنا جۇمسالدى. اشارشىلىق سالدارىنان قازاقستانىنىڭ ءوز ىشىندە استىق بولماعان سوڭ، تۇقىمدى رەسپۋبلىك كەڭەس رەسپۋبلىكەسىنىڭ وزگە جەرلەرىنەن الىۋعا تۇۋرا كەلدى. ورتالىق كەڭەس ۇكىمەتى قازاقستان ەلىنە 1922-ىنشى جىل 2 ءمىلىيون پۇت تۇقىم جىبەردى. 1 ءمىلىيون 500 مىڭ پۇت شامالى تۇقىمدى ءبىزدىڭ رەسپۋبلىكە اشتارعا جاردەم بەرىۋ ءۇشىن اشىلعان («ارا»، «جويىنت» سىقىلدى) شەت مامىلەكەت ۇيىمدارىنان الدى. سونى مەن قازاقستاندا 1922-ىنشى جىل تۇقىم جەتكىلىكتى بولدى.

1921-1922 جىلدىڭ قىسىندا، 1922-ىنشى جىلدىڭ وزىندە قازاقستاندا باركۇش اشارشىلىق سالدارى مەن كۇرەسىۋگە جۇمسالدى. 1922 - ىنشى جىلدىڭ ەگىنىنە دايارلانىۋ سىقىلدى ءىرى جۇمىستىڭ ۇستىنە شەركەۋلەردەگى قىمباتتى زاتتارى، تولىپ جاتقان شەركەۋ التىندارى، قىمبات تاستارى، ون-ون بۇتتاعان كۇمىستەرى جىينالىپ اش ەلدەرگە كەرەك استىققا، سالعالى تۇرعان ەگىن تۇقىمىنا ايىر-باستالدى؛ ساندىككە تۇتىناتۇن نارسەلەردىن، رەستوران (قىمبات تاماق،

قازاقستاننىڭ 3-ٴىنشى سيەزى قازاقستان رەسپۋبلىكەسىندە
جەرگىلىكتى بۇۋدجەت اشىلاردىڭ الدىندا جينالعان ەدى (بۇل قازا-
قىستان ورتالىق كاميتەتى مەن كەمەسەرلەر كەڭەسىنىڭ 1922- جىل
وكتابىردىڭ 19-داعى دەكىرەتى بويىنشا ىستەلمەك بولعان) جەرگى-
لىكتى بۇۋدجەت اشىلىۋ جەرگىلىكتى ٴيسپول-كومدەر قولىنا ەل كەرەگىنە
(گۇبىرنەلىك، ۇيەزدىك، بولىستىق) جۇمسالاتۇن ٴتۇسىم، شىعىم باس-
قارىۋشىلىقتى بەردى، سونى مەن ولارعا ٴوز بەتى مەن جەرگىلىكتى
شارىۋاشىلىقتى ٴىرەتتەۋي الىۋىنا داعى جول سالىپ بەردى.

1922-1923 - جىلدار ماقتاۋلى ەگىن بولماسادا، اشارشىلىقدا
بولعان جوق. ەل شارىۋاشىلىعى جالپى ناشارلاۋ، ەگىستىك كەمىۋ،
قازاقستاننىڭ ياٴ و جەرىندە، يا بۇ جەرىندە قۇرعاقشىلىق بولىۋ سە-
بەبتى جاڭا ەگىندى ورعانشا استىق جەتبەدى؛ بۇل جىلدار دا
(1924-ٴىنشى جىلىدا) مىملەكەتكە تۇقىم جاعىنان قاراستى، قارىزعا
تۇقىم بەردى. بىراق 1921-1922- جىلدارداعىداي داعدارىستى قازا-
قىستاننىڭ قالىق شارىۋاشىلىعى باسىنان كەشىرگەن جوق؛ قايتا، اقى-
رىنداب، باسقىشتاب شارىۋاشىلىق تۇزەلە بەردى-ەگىندىك اۋدانى
مولايدى، مال سانى ارتتى . . . قازاقستاندا كەڭەس ۇكىمەتى
مىنە وسىدان كەيىن گانا مامىلەكەت مەكەمەلەرىن تۇزەۋگە، قالىق اعارتىۋ،
ساۋلىق ساقتاۋ، تاعى وزگە مادەنيي ىستەردى جوندەۋگە قولى بوسادى.

كەڭسەدە قازاق ٴتىلىن جۇرگىزىۋ.

قازاقستان رەسپۋبلىكەسىنىڭ ورتالىق كاميتەتى 1923-ٴىنشى
جىل نويابىردىڭ 22-دە «كەڭسەدە قازاق ٴتىلىن جۇرگىزىۋ تۇۋرالى»
دەكىرەت *) شىعاردى؛ بۇل دەكىرەت بويىنشا 1924-ٴىنشى جىل عيي-
نۋاردىڭ 1-نەن باستاب بارلىق بولىستىق قازاق ٴيسپول-كومدەرىندە
جۇمىس انا تىلىندە جۇرمەك، ورىس-قازاعى ارالاس جەرلەردە ەكى
تىلدە قاتار جۇرمەك بولدى. قازاق جۇرتى ٴوزى ٴوز بولعالى

*) بۇل دەكىرەت وسى كىتابىتىڭ اياعىنداعى «تارىيقىي ىسپاتتامالار»
دەگەن قوسىمشادا باسىلىپ وتىر.

تان ۇكىمەت سالعان جەردەن قاعاز اقشا شىعارىۋدى كەمىتتى، قارا-
جاتتى قىمقىرا ۇستاۋعا ٴتۇستى، قىزمەتكەرلەردىڭ سانىن ازايتتى،
تاعى-تاعى سونداي شارالار ىستەدى. قازاقستاندا وسىنداي ٴىرى
جۇمىستىڭ ٴبارى اشارشىلىق جىلى باستالدى؛ مامىلەكەت كەرەگىنە
جۇمسالاتىن قاراجاتتىڭ كەمىۋى ىسكە اسەرسىز قالمادى؛ ٴبىراق قازاق-
ستاننىڭ بولسىن، رەسەيلىك قۇراما كەڭەس رەسپۋبلىكەسىنىڭ وزگە
جەرلەرىنىڭ بولسىن، جالپى شارۋاشىلىعىن تۇزەتىۋ ٴۇشىن نەگەدە
بولسادا شىدادى.

1922-ىنشى جىل بۇكىل قازاقستان جەرلەرىندە ەگىن شىعىمسى
ورتاشا بولدى. ٴبىراق وتكەن جىلدىڭ اشارشىلىعى اۋىر ٴىز قالدىر-
عاندىعى، قالىقتى كۇيزەلتىپ كەتكەندىگى سونداي ەدى، 1922 جىل-
ىدىك وزىندەدە ناشارلاپ قالعان بوكەي، ورال گۇبىرنەلەرى، قوستاناي
گۇبىرنەسىنىڭ سول تۇستىك جاعىنداعى ەلدەرى جاردەمگە مۇقتاج
بولدى؛ جاببای اشارشىلىق 1922-ىنشى جىل بولعان جوق، ناشارلاۋ،
شارۋاسى كۇيزەلگەن ەلدەرگە مامىلەكەت كەرەكتى جاردەم كورسەتتى.

3-ىنشى سىيەز.

1922-ىنشى جىل وكتابىردىڭ 6-دا ورىنبور قالاسىندا قازاقس-
تان كەڭەستەرىنىڭ 3-ىنشى سىيەزى جىينالدى. بۇل سىيەزدىڭ ماق-
ساتى-اشارشىلىق سالدارى مەن بۇدان كەيىن كورەسىۋ جولدارىن،
ەل سوعىسى سەبەبتى كۇيزەلگەن، جوق، اشارشىلىق سالدارىنان
ٴبىر جولا ويران بولعان قازاقستان ەلدەرىنىڭ شارۋاشىلىعىن تۇزەۋ
جولدارىن بەلگىلەۋ ەدى. الدى مەن سىيەز وسى ماسەلەلەردى تەك-
سەرىپ، بۇل جوندە نە ىستەۋ كەرەكتى جاڭا ۇكىمەتكە تاپسىردى.
3-ىنشى سىيەز قارساڭىندا قازاقستان رەسپۋبلىكەسىنىڭ تومەنگى كە-
ڭەستەرى، ىيسپولكومدەرى نەٴداۋىر كۇشەيىپ قالعاندىقتان، بۇلاردىڭ
جۇمىسىن ىلگەرى باستىرىۋ قالىپتى جولعا ٴتۇسىرىۋ ٴۇشىن ساي-
لاۋلار 6 ايدان كەيىن ەمەس، جىل سايىن ٴبىر رەت بولسىن دەپ
قارار شىعاردى.

4 – ىنشى سىيەز.

1924 – ىنشى جىل ءيينىۋاردىڭ 5 – دە ورىنبور قالاسىندا قازا-
قىستان رەسپوبلىكەسى كەڭەستەرىنىڭ 4-ىنشى سىيەزى جىينالدى.
بۇل سىيەزدىڭ تەكسەرگەن ماسەلەلەرىنىڭ زورى – قازاقىستان رەسپۋ-
بلىكەسىنىڭ اۋىل شارۋاشىلىعىن، ونەرلى كەسىبىن تۇزەتىۋ بولدى؛
سوندىقتان جاڭا ۇكىمەتكە سىيەز – 1924 – ىنشى جىل سالىناتۇن
ەگىنىنىڭ مولشەرى 1923 – ىنشى جىلدىكىنە قاراعاندا كەمىنەن
% 10 (جۇزدەن ونى) ارتىق بولسىن، جانادا قازاقىستانىنىڭ مال باعىۋ،
ەگىن ەگىۋ شارۋاشىلىعىن تۇزەتىۋگە 5 جىلدىق جوسپار جاسالسىن
دەپ تاپسىردى. 4 – ىنشى سىيەزدىڭ قارارلارىن بايقاپ وتىرساڭىز،
ونىڭ تەكسەرگەن مامىلەكەت جۇمىسى تۇۋرالى ماسەلەلەردىڭ بارىنىدە
(اۋىل شارۋاشىلىعى، قازىنا، ونەرلى كەسىپ، تاعى قايسىلارى جايىنان
بولسادا) ۇكىمەتكە تاپسىرعانى – الداعى جۇمىستا بەلگىلى ءبىر جو-
سپار قولدانىۋ ەدى. جۇمىس جوسپارمەن ىستەلسىن دەگەن بۇل تالاپ
قالىق شارۋاشىلىعىن تۇزەتىۋ ماقساتىنان تۇۋىپ، 4- ىنشى سىيەزدىڭ
قالاي دا مۇنى ورىنداتپاق بولعاندىعى ەسەبى – جۇمىسكەرمەن قارا
شارۋا وداقتاسىپ وتىرىپ جوسپارلى جۇمىس جۇرگىزگەندە عانا
كەڭەس مامىلەكەتى وركەندەۋ ىنە، بولاشاق الەۋمەتتىڭ جولىنا اياق
باسىۋىنا سەنگەندىكتەن ەدى.

قازاقىستان كەڭەستەرىنىڭ 4 – ىنشى سىيەز ىنىڭ، قار ساڭىندا
ءوز رەسپۋبلىكەمىزدىڭ بولسىن، بۇكىل كەڭەستەر وداعىنىڭ بولسىن،
قالىق شارۋاشىلىعى تۇزە لىۋى شابان دا بولسا، ۇزدىكسىز ىلگەرى
باسىپ كەلەجاتىر ەدى. شارۋا شىلىقتىڭ بۇل ءوسىۋى، قالاداعى جۇ-
مىسكەردىڭ، مال باعىپ، ەگىن ەگەتىن قارا شارۋانىڭ كۇيى وڭدا-
لىۋى كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ ويىنداعى ماقساتتار تۇۋعىزدى. مال باققان،
ەگىن ەگەتىن قارا شارۋا، شارۋاشىلىعى ءوسىۋ ارقاسىندا، جالپى مام-
لەكەتتىڭ، جەرگىلىكتى شارۋا شىلىق ىستەرىنە، وزگە ىستەرگەدە-
كوڭىلدەنىپ شۇعىل كىرىسەتۇن بولدى. قالىق شارۋا شىلىعى كو-